

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 2. Jild 4.

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2(4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Файзуллаева Мавлюда Хамзаевна*ЎЗБЕК ВА ТОЖИК АНЪАНАВИЙ ТАОМЛАРИДА ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРНИНГ АКС
ЭТИШИ (СУРХОН ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 10-15*Umarov Sardor Yakubovich*QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYADA MEHNAT BOZORINI ISLOH QILISH, AHOLI BANDLIGI,
DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR 16-20**08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ***Shadiyeva Gulnora Mardiyevna*O'ZBEKISTONDA EKSPORTNING OSHISHINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIR ETISH
YO'LLARI..... 21-29*Халилдинов Азизбек Абдуқаххорович*КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ
БОШҚАРИШГА ОИД НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР 30-34*Мавлянов Мажид, Урдушев Хамракул*

КЛАСТЕР ЁНДАШУВИ: ЧОРВАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ 35-45

*Асроров Азизбек Исомиддин угли*ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА РИСКОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ 46-52*Хайдарова Дурдона Шухратжон қизи, Ачилбойева Севинч О'ткир қизи*

МАНАЛЛИЙ BUDJET DAROMADLARI HISOBI TASHKIL ETISHNING NAZARIY JIHATLARI. 53-60

*Камалов Акмал Сайдакбарович*ХАЛҚАРО ТРАНСПОРТ ЛОЙИҲАЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ ЭҲТИМОЛЛИГИНИНГ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИГА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ
УСЛУБИЯТИ ИШЛАБ ЧИҚИШ 61-68*Namazov Gafur Shokulovich*

IQTISODIYOTDA GIBRID MODELLARNI QO'LLASH 69-75

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Rasulov Azizkhon Mukhamadqodirovich*

YANGI O'ZBEKISTONDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING TIZIMLI O'ZGARISHI 76-81

Kadirova Ziyoda Rahimdjanovna

ISLOM FALSAFASIDA ILM TUSHUNCHASINING MOHIYATI 82-86

Turdiyev Bexruz Sobirovich

JAMIYAT IDEOSFERASINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI 87-92

Alimatova Nargis Abduxalilovna

KONSTITUTSIYADA HALOL RAQOBAT KAFOLATI 93-98

Abdullayev Ibodulla Abdullayevich, Mustafoyeva Feruza Xurshid qizi

MA'NAVIYAT – YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTINING MUHIM POYDEVORIDIR..... 99-103

<i>Кувандиков Шокир Облокулович</i> МАҲМУДХҲҲЖА БЕҲБУДИЙ МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАЛСАФИЙ МАНБАЛАРИ	104-111
<i>Yusupaliyev Orzimurod Odilovich</i> YOSHLAR MAFKURAVIY ONGI TRANSFORMATSIYALASHUVINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR	112-119
<i>Eshonqulov Laziz Norqobul o'g'li</i> BADIIY MUHITDA TANQIDIYLIK VA SATIRANING TABIIY KOMMUNIKATSIYASI	120-125
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Saitova Nilufar Djumaydillayevna</i> YOSH O'ZBEK SHOIRLARI: VOQELIKNI IDROK ETISH VA UNI BADIIY IFODALASH TENDENSIYALARI	126-130
<i>Nurmanov Furqat Hayitqulovich</i> O'G'UZ" ETNONIMI VA O'G'UZLAR	131-137
<i>Qudratova Sitora Olimovna</i> AQSH HIKOYACHILIGI TARIXI VA SPETSIFIKASINING BADIIY IFODASI HAMDA JANR IJODKORLARI.....	138-148
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Safarova Nigora Axatovna</i> METAFORALARNING O'ZBEKCHA TARJIMASIGA KOGNITIV YONDASHUV	149-153
<i>Qodirova Madinabonu Murodjon qizi</i> LINGVISTIK TA'MINOT VOSITALARI: TUZILISHI VA TARKIBI	154-159
<i>Аллабердиева Регина, Мадалов Навруз</i> ТАКСОНОМИЯ ГЕНДЕРНО-МАРКИРОВАННЫХ ПАРЕМИЙ - РЕГУЛЯТИВОВ АНГЛИЙСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ	160-165
<i>Azimova Aziza Alisher qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA KONCHILIK LEKSIK BIRLIKLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSUYATLARI	166-172
<i>Shoymardonov Ilhom Alixonovich</i> BAHOR, YOZ, KUZ MAVSUMLARI BILAN BOG'LIQ BOLALAR QO'SHIQLARI	173-178
<i>Raxmatova Dilafruz Nusratilloevna</i> SAMARQAND JADIDCHILIK MAKTABI VAKILLARI ASARLARINING TIL XUSUSIYATI....	179-184
<i>Mirzayev Jasur, Madalov Navruz</i> THE DIALOGIC NATURE OF PERSONIFICATION IN THE POETICS OF WILLIAM BLAKE.....	185-190
<i>Yuan Xiaowei</i> ON THE TITLE AND LEXICAL FEATURES OF THE WINTER OLYMPICS NEWS REPORT IN CHINA DAILY	191-197
12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Ражабов Нариман Шарифбаевич</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОБРОВОЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕРТИФИКАЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	198-206
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKILOTLAR VA MUALLIFLIK	

HUQUQI OBYEKTLARIDAN FOYDALANUVCHI SHAXSLAR O'RTASIDAGI SHARTNOMALAR TASNIFI.....	207-212
<i>Inoyatov Behruzjon Umidjon o'g'li</i> TOVAR BELGILARINING HUQUQIY JIHATDAN MUHOFAZA QILISHNI TARTIBGA SOLUVCHI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI.....	213-220
<i>Raimova Shohsanam Fayratjonovna</i> РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ХУҚУҚИЙ АҲАМИЯТИ.....	221-227
<i>Mukimov Bobur</i> CURRENT ISSUES OF IMPROVING THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AT THE INTERNATIONAL LEVEL.....	228-234
<i>Нодирахон Абдурахманова</i> ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН, СМАРТ-КОНТРАКТОВ И КРИПТОВАЛЮТ НА РАЗВИТИЕ ПРАВА.....	235-239
<i>Акмалхонов Боситхон Азизхон ўғли</i> ЗАЩИТА ПРАВА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ПРАКТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА.....	240-246
<i>Turakulova Nazira</i> MUALLIFLIK HUQUQIDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOVIIY BOSHQARISH.....	247-260
<i>Якубов Бекзод Эркинбаевич</i> КЕЧИКТИРИБ БЎЛМАЙДИГАН ҲОЛЛАРДА ТЕЗКОР – ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ ВА УНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	261-265
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Мамажонов Хошимжон Абдумаликович</i> ФИЗИКА ФАНИНИ ИЈОДИЙ О'ЗЛАСHTIRISH YO'LLARI (АКАДЕМИК ЛИТСЕYLAR MISOLIDA).....	266-271
<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARIDA ISPAN TILI BO'YICHA IJTIMOIIY-MADANIY KOMPETENTLIKNI O'QITISH STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISH.....	272-281
<i>Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich</i> TASVIRIIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYASI.....	282-287
<i>Jumayev Xushboq Soatmumin o'g'li</i> KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	288-291
<i>Omonqulov Ulug'bek Maxsiddin o'g'li</i> IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKASI.....	292-296
<i>Jumaboev Nabi Pardaboevich</i> THE NEED TO USE AESTHETIC VIEWS OF EASTERN THINKERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM.....	297-304
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TASVIRIIY SAN'ATNING O'QUVCHILAR IDROKI VA IJODKORLIGINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI.....	305-310

Yusupova Feruza Hajiboyevna, Gaipova Nilufar Jasurbekovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EKOLOGIK TA'LIM BERISHDA GRAFIK

ORGANAYZERLARNING ROLI 311-317

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna

SOMONIYLAR DAVRI SAN'ATI VA UNING JAHON TARIXIDAGI ROLI..... 318-322

Rahmatova Dilafruz Nusratilloevna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD,
Samarqand davlat chet tillar instituti katta o'qituvchisi
rahmatovadilafruz2@gmail.com

SAMARQAND JADIDCHILIK MAKTABI VAKILLARI ASARLARINING TIL XUSUSIYATI

Annotatsiya: XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston ma'naviy hayoti juda keskin o'zgarishlarga uchradi. Bu hol, tabiiyki, jadid adabiyotida ham namoyon bo'ldi. Birinchidan, shu paytgacha adabiy me'yor sanalgan arab, fors-tojikcha so'zlarning ishlatilishi bo'lsa, ikkinchi tomondan Turkistonga rus tilining kirib kelishi bilan namoyon bo'ladi. Buning ustiga rus tili orqali Yevropa tillarining kirib kelishi ham o'zbek tilining takomiliga, rivojiga hissa qo'shdi. Samarqand jadidchilik maktabi vakillari asarlari tilini tahlil qilish orqali ijodkorning tildan foydalanish uslubini kuzatish mumkin.

Kalit so'zlar: Turkiston, "usuli savtiya" jadid maktablari, darsliklar, uslub va uslubshunoslik, badiiy obraz, dialektizm, jargon so'zlar, ijtimoiy-tarixiy jarayon.

Rakhmatova Dilafruz Nusratilloevna
PhD, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of
Samarkand State Institute of Foreign Languages

THE LINGUISTIC FEATURE OF THE WORKS OF REPRESENTATIVES OF THE SAMARKAND SCHOOL OF JADIDISM

Abstract: at the end of the XIX - beginning of the XX century, the spiritual life of Turkestan underwent very drastic changes. This, of course, manifested itself in the Jadid literature. Firstly, if there is the use of Arabic, Persian-Tajik words, which until then were considered a literary norm, then, secondly, this is manifested in the penetration of the Russian language into Turkestan. In addition, familiarity with European languages through the Russian language also contributed to the improvement and development of the Uzbek language. Analyzing the language of the works of representatives of the Samarkand Jadid school, one can trace the style of language use by the creator.

Keywords: Turkestan, Jadidi schools "usuli savtia", textbooks, stylistic and methodological studies, artistic image, dialecticism, slang words, socio-historical process.

Рахматова Дилафруз Нусратиллоевна
Кандидат филологических наук, старший преподаватель
Самаркандского государственного института иностранных языков

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ САМАРКАНДСКОЙ ШКОЛЫ ДЖАДИДИЗМА

Аннотация: В конце XIX - начале XX века духовная жизнь Туркестана претерпела кардинальные изменения. Это, естественно, проявилось и в джадидской литературе. Во-первых, употребление арабских, персидско-таджикских слов, которые до тех пор считались литературной нормой, во-вторых, это проявляется в проникновении русского языка в Туркестан. Вдобавок ко всему, знакомство с европейскими языками через русский язык также способствовало совершенствованию и развитию

узбекского языка. Анализируя язык произведений представителей самаркандской школы джадидов, можно проследить стиль использования языка.

Ключевые слова: Туркестан, джадидские школы "усули савтия", учебники, стилевые и методологические исследования, художественный образ, диалектизм, жаргонные слова, социально-исторический процесс.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I2Y2024N26>

Kirish. Matnning tili va uslubiylatini tahlil qilish orqali insoniyat ma'naviy madaniyatining tarixi va mohiyatini o'rganish mumkin. Uslubiyat tilshunoslikning tildan foydalanish uslublari o'rganadigan tarmog'i sifatida til uslublari, nutq uslublari, janr uslublari, ma'lum bir yozuvchining individual uslubini tadqiq qiladi. Tilning ifodaviy vositalarini va ulardan turli nutqiy munosabatlarda foydalanish usullarini o'rganadi. Shunga ko'ra tilshunos olimlar uslubiyatni uch turga bo'lib tadqiq qilishni tavsiya etadilar. Unga ko'ra: a) til uslubiyati; b) nutq uslubiyati; c) matn uslubiyatiga bo'lib o'rganish mumkin. Til uslubiyatini funksional uslubiyat sifatida til birliklarining ma'lum sharoitdan tashqaridagi holati o'rganiladi. Nutq uslubiyati tilning ijtimoiy hayotda, ma'lum shaklda qo'llanishiga qarab ajratiladi. Matn uslubiyati amaliy uslubiyat deb ham yuritiladi. Bunda matn uslubi, yozuvchi uslubi, adabiy oqim uslubi o'rganiladi. Matnda til faqat fikr shakli bo'lib qolmay, balki badiiy obraz unsuri sifatida ham qaraladi. Matnda har qanday til fakti badiiylilik vazifasini bajarishi mumkin. Bunga adabiy tilga kirmagan dialektizmlar, jargonlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Til materialining vazifasi matnda o'zgaradi. Matn uslubiyati tilning adabiyotda qanday qilib san'at hodisasiga aylanganini tekshiradi. Matn uslubiyati faqat yozuvchining tildan foydalanishdagi o'ziga xosligini, asar tilining xususiyatlarini tadqiq etish bilan chegaralanishini hisobga olsak, har bir yozuvchining individual munosabati namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Tadqiq qilinayotgan XIX asr oxiri va XX asrning boshlarida jamiyatda katta siyosiy, ijtimoiy, madaniy, tarixiy o'zgarish yuz berdi. Bu esa, tabiiyki tilda o'z aksini topdi. Bu hol, adabiy tilning yangi so'z va jumlar bilan boyib borishini hamda ishlatilib turgan so'zlarning yangi ma'no nozikliklari kasb etishini, tilning morfologik va sintaktik qurilishdagi takomillashuvini aniqlashni taqozo etadi. Shu bilan birga, aloqa vositasi bo'lgan tilning fan, madaniyat, adabiyot va san'at taraqqiyotiga ta'sirini o'rganishni, adabiy til taraqqiyotida ijtimoiy rivojlanish qonunlarining aks ettirilishini hamda til taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

"Har bir adabiy tilning vujudga kelishi ijtimoiy-tarixiy jarayonlarning mahsuli bo'lgani kabi, undagi funksional stillarning shakllanish taraqqiyoti ham bevosita ana shu jarayonga bog'liq. Shunday ekan, har bir tildagi uslublarning paydo bo'lishi va rivojlanishi tilning o'zi qadar uzoq davrlarni qamrab oladi"[2.44]. Tilshunos olim Suyun Karimov o'zbek tili va adabiyotining boshlanish davri salkam ming yillik tarixni o'z ichiga olishini inobatga olib, XI asrdan chinakamiga rivojlana boshlagan o'zbek badiiy ijodining bir qadar murakkab yo'llardan borganligiga e'tibor qaratadi. XIX asrning ikkinchi yarmigacha bo'lgan davrini bir va undan keyingi davrni ikkinchi bir bosqich sifatida o'rganishni taklif etadi. Birinchi davr o'zbek badiiy uslubiga Sharq adabiyotining bevosita, ikkinchi davrga esa Yevropa adabiyotining bilvosita ta'siri sezilarli darajada bo'lganligi til birliklari orqali namoyon bo'ladi, deb ta'kidlaydi. Yevropa adabiyoti ta'siri jadid namoyandalarining badiiy asarlarida ham seziladi.

"Agar biz O'rta Osiyo xonliklarining Moskva davlati bilan XVI-XVII va XIX asrlarda olib borgan savdo va diplomatik aloqalariga oid turli yorliqlar, elchilar maktublari, tarixiy-maishiy

hujjatlarni ko'zdan kechirsak, *o'rus, knoz, put (pud), dujna (dyujina), yashik, samovar, konfut (konfeta), patnus (patnos), lampa* kabi so'zlarning qo'llanganligini ko'ramiz. Ushbu so'zlar ko'proq og'zaki so'zlashuv orqali kirgani uchun fonetik o'zgarishlarga uchrab, o'zbek tilining ichki taraqqiyot qonunlariga bo'ysungan"[1.84].

Bu holat O'rta Osiyoning ruslar bosib olgandan keyin jadallashdi. Natijada o'zbek tilining lug'at tarkibiga siyosat, savdo, transport, moliya, pochta-telegraf, sanoat, harbiy-ma'muriy, uy anjomlari, tabobat, san'at, adabiyot va boshqa sohalarga xos so'z va atamalar kirib o'zlasha boshladi.

Xususan, rus tili va rus tili orqali Yevropa tillaridan kirgan so'zlar:

Politseyskiy, pristuv (pristuf), interesniy, dyujina, izvozchik, zako'n (zakon), doktor, injener, sudya, izvinit, isprizdim, izvinit, ispasiba, priexal, mersi, dobriy vechrim ("Padarkush" Mahmudxo'ja Behbudiy).

Duma vakili, gosudarstvenniy, gosudarskiy, vagon, no'mra (nomer), paraxo'd, mineralniy vo'da, istansa, vokzol, imperatur, do'xtir, moshina, elektrli tramvay, ofisar, konsul, bilet, gimnoziyo, po'lis, jandarm, paspo'rt, matros ("Qasdi safar" Mahmudxo'ja Behbudiy).

Panlava, Chemberlen, Liga nosa, kommunist, kultur, bonka (bank), chervon, dekret, teatr, jurnol, gazet, kon'yak (Saidahmad Siddiqiy-Ajziy. Davr matbuotida bosilgan she'rlari)[3.233].

Missioner, volost, volostnoy, o'ktabr (oktyabr), manifest, дума, номер, susiyolizm (sotsiolizm), prog'rom (programma), jug'rofiya, g'azeta, isxulostiki (sxolastika), filo'suf, prutest, paroxud, teregrof, ayruplon (Hoji Muin. Tanlangan asarlar)[4.129].

Tipichniy, yubiley, komissar, plan, suflyor, zajigalka, lirika, pyesa, klassik, simvolicheski va boshqalar (Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar)[5.154].

Ishlab chiqarish va savdoning rivojlanishi, sinflarning vujudga kelishi, yangi davlatning paydo bo'lishi yoki qayta shakllanishi, ilm-fan va adabiyotning taraqqiyoti kabi ijtimoiy, tarixiy, siyosiy omillar til taraqqiyotida katta ta'sir ko'rsatganligini va bu har bir omil o'zbek adabiy tilida o'z aksini topish bilan chegaralanib qolmay, balki badiiy tasvir vositalari taraqqiyotiga ham o'z ta'sirini ko'rsatganligini tilshunos olim Suyun Karimov ta'kidlagan [2.44].

Muhokama va natijalar. O'zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyot davriga nazar tashlab, o'zlashgan so'z va so'z shakllari turli davrlarda turlicha ijtimoiy sabablar bilan kirib kelganligining guvohi bo'lish mumkin.

Jahonda hech bir til yo'qki, uning lug'ati faqat o'z so'zlaridan tashkil topgan bo'lsin. Boshqa tillardan olingan so'zlar o'sha tilda yo o'z shaklini qanday bo'lsa, shunday saqlaydi, yoki uning leksik tizimi, tabiati, grammatik qurilishi, so'z yasalishi va imlo qoidalariga uyg'unlashadi. O'zbek adabiy tili va shevalarida boshqa tillardan kirgan so'zlar ham og'zaki so'zlashuv orqali, ham kitobiy til orqali o'zlashgan. O'zbek shevalari lug'at tarkibiga esa asosan og'zaki so'zlashuv orqali kirib kelgan.

O'zbek va tojik xalqlari qadim zamonlardan beri bir makonda yashab, bir-birlari bilan doimo xo'jalik, iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy munosabatda bo'lib kelganlar. Ular o'tmishda yirik qurilish ishlarini barpo etganlar, dushmanlarga qarshi kurashganlar, oilaviy hayot kechirganlar hamda tabiat va jamiyat silsilasiga bardosh berganlar. Madaniy yodgorliklardan hamkorlikda foydalanganlar. Ikki millat va bir xalq deb ta'rif beriladigan ushbu aholi o'rtasidagi yaqinlik milodiy VI asrda boshlanganligini akademik B. G'afurov ta'kidlagan edi [6.110].

O'zbek va tojik xalqlari o'rtasidagi hamkorlik va yaqinlik ularning tillariga ta'sir etmay qolmadi. Natijada tojik tilidan o'zbek tiliga ko'pgina so'zlar, so'z shakllari, iboralar, izofali

birikmalar o‘tib, o‘zlashdi. O‘zbek tilining lug‘at tarkibida ijtimoiy hayot, kasb-hunar, adabiyot-san‘at, hayvonot dunyosi, jonivorlar, o‘simliklar, tabiat hodisalari, vaqt, masofa, o‘rin-joy va boshqa sohalarga oid bo‘lgan tojikcha so‘zlar uchraydi.

Fors-tojikcha so‘z, ibora, izofali birikmalar jadid adabiyoti namoyandalarining 1910 yilgacha bo‘lgan asarlari tilida ko‘p uchraydi. Turkistonlik jadidlar tilni soflashtirish va soddalashtirish, o‘z ichki imkoniyat — sheva va lahjalardan foydalanib, tilni boyitishga harakat qilishgan bo‘lishsa-da, asarlarida quyidagi fors-tojikcha so‘z va izofali birikmalarni uchratish mumkin:

nekbaxt, nochor, mozoriston, xomushona, shams, ob, giriftor, duoxon, ziyon, oftob, aslo, devona, shashqator, otashin, chehra, poymol, yodgori, shoyadki, behuda, paymuda, so‘zan, bedard-bedavo, havoif sof, libosi motam, yaki digar, sohibi chehra, ro‘yi rizo, baroi hujum, naqshi zar, olami hama (Mahmudxo‘ja Behbudiy “Oq yelpog‘ichli chinli xotun”) [7.106].

dastijon, urfon, donish, chashma, shabiston, guliston, sarukor, raftor, dastor, sarxush, dushvor, giryon, xunrez, yaksar, osori jadid, siynayi parxun, gulshani javlon, Shar‘i Qonun, ahli zunnor, sohibi ehson, chashmi xunbor (Saidahmad Siddiqiy-Ajziy “Oyina” jurnalining №37,38 sonlarida chop etilgan she‘rlari) [3.232].

qalamtarosh, noshukur, behuda, po‘stin, kambag‘al, bacha, oshno, panjara, pishak, savdogar, bo‘ston, behroq (Saidrizo Alizodaning kichik yoshdagi bolalar uchun yozgan matnlari) [9.52].

yoron, obro‘y, nodon, amaldor, hamyon, pistadahon, masxaraboz, boybachcha, sarafroz, dardkash, qimorboz, ordfurush, oshxona, ko‘knorxona, nimg‘urma, sho‘rapo‘sh, Sunnati Xudo, Bandai Xudo, hidzi sihhah, chashmai shifo, sunbuli sahro (Hoji Muin “Mashrab” jurnalining 1925 yilgi sonlarida chiqqan hajviy matnlari) [4.121].

chaman, sabo, panja, darmon, arjumand, giryon, guftor, ko‘hsor, dastgir, digarxun, purkor, zeru po, zaday ta‘b, kulbai ahzon, la‘li nob (Vadud Mahmud “Tanlangan asarlar” dan) [5.124].

Yuqoridagi fors-tojikcha so‘zlar, asosan, ot turkumiga, qisman sifat, ravish, son turkumlariga oid bo‘lib, ularning ayrimlari o‘zbek tili lug‘atiga o‘rnashib qolgan.

Jadid adabiyoti namoyandalarining badiiy asarlarida fors-tojikcha so‘z va iboralar, izofali birikmalarning ko‘pligini Turkiston elining ikki tilliligi bilan ham izohlash mumkin. Alisher Navoiy yozadi: “... turkning kattadan kichigigacha, xizmatkorlaridan begigacha sart (tojik-fors) tilidan bahramanddirlar. Shundayki, o‘z tirikchiliklariga oid ahvollar so‘zlata olurlar, balki ba‘zilari adabiy ravishda so‘zlasha olurlar. Hattoki, turk shoirlari forsiy tilda rangdor she‘rlar va shirin hikoyalar yuzaga chiqara olurlar” [10.46].

O‘zbek adabiy tili lug‘at tarkibida arab tilidan kirib o‘zlashgan so‘zlar ham mavjud. Bu so‘zlarning kirib kelishi arablarning Movarounnahrqa qilgan istilochilik harakatlari bilan aloqadordir. Arablar VII asrning ikkinchi yarmi va VIII asrda O‘rta Osiyoni bosib olganlaridan so‘ng mahalliy aholi Islom dinini qabul qilishga majbur bo‘ladi. Islom dini bilan birga arab yozuvi ham keng tarqala boshlagan. Maktab, madrasa, masjid va idora ishlari asosan arab yozuvi hamda arab tilida olib borilgan. Arab tilining kitobiy til hamda davlat tili bo‘lib qolish an‘anasi ancha vaqtgacha davom etib kelgan. Ana shu jihatdan yondashsak, arabcha so‘z, so‘z shakllari va iboralar o‘zbek adabiy tiliga kitobiy til va qisman og‘zaki so‘zlashuv nutqi orqali kirib o‘zlashgan. Arab tilida ilmiy atamalarning puxta ishlanganligi, uning lug‘at boyligi va uslubiy imkoniyatlari rang-barangligi, qulayligi, xususan, jahon miqyosidagi adabiy tillardan

biri bo'lgani uchun mahalliy olimlar o'z asarlarini ana shu tilda yozganlar. Bu esa, tabiiyki o'zbek tili tarkibidagi arabcha so'zlarning oshishiga sabab bo'ldi.

adib, fano, rihlat, tolib, ruju', maqsud, mushtag'il, mavt, xotiman, munavvar, zahmat, ihota, muttasilan, mutaasif, tahayur, ishq, muhabbat, kulfat, muqtase', zinhor, asror, ahd, ta'ziyat, soliha, mustaqbala, tafakkur (Mahmudxo'ja Behbudiy "Oq yelpog'ichli chinli xotun") [7.118].

tamaddun, g'aflat, maktab, ta'lim, mujarrab, mumtane', imon, isloh, ruh, maqsud, malhuz, jannat, mahfuf, sabr, vahshat, maorif, ma'rifat (Saidahmad Siddiqiy-Ajziy "Oyina" jurnalining №37,38 sonlarida chop etilgan she'rlari) [3.210].

himmat, navo, taqvo, tasbeh, ixlos, xalos, mazhab, gumon, imon, olim, olam, hikoyat, fig'on, rohat, muborak, lazzat, vajah, (Saidrizo Alizodaning kichik yoshdagi bolalar uchun yozgan matnlari) [9.52].

makr, sajda, nafs, murod, da'vo, juvon, musharraf, alhaq, bazm, majlis, zohir, taajub, ummat, istirohat, taqvo, musulmon, haq (Hoji Muin "Mashrab" jurnalining 1925 yilgi sonlarida chiqqan hajviy matnlari) [4.129].

mahmar, madrasa, ta'zim, g'urbat, manfur, mutaasir, altof, iqtifo, istinod, ixtilol, majhul, muzahhab, muntahab, muqtado, ofiyat, riyosat (Vadud Mahmud "Tanlangan asarlardan") [5.124].

O'zbek tilida ishlatiladigan arabcha so'zlar turli sohaga xos so'zlardan iborat bo'lib, bular ham fors-tojik tilidan o'tib o'zlashgan so'zlar kabi fonetik, morfologik, semantik va imlo jihatdan uyg'unlashgan holda qo'llaniladi.

Jadid adabiyoti namoyandalari asarlarida shunday so'zlar ham uchraydiki, ularning qaysi tilga taalluqli ekanini aytish mushkul. Bu so'zlarning tarkibi o'zbekcha-arabcha, arabcha-tojikcha, arabcha-o'zbekcha, arabcha-o'zbekcha-tojikcha, tojikcha-tojikcha-arabcha yoki uning aksicha tuzilgan.

Beqaror (f-t.be+ar.qaror), *beandisha* (f-t.be+toj.andisha), *bee'tibor* (f-t.be+ar.e'tibor), *nomuntazam* (f-t.no+ar.muntazam), *sarlavha* (f-t.sar+ar.lavha), *kitobfurush* (ar.kitob+f-t.furush), *duogo'y* (ar.duo+f-t.go'y), *dimog'dorlik* (o'z.dimog'+f-t.dor+o'z.lik), *soatsoz* (f-t.soat+f-t.soz), *muomalador* (ar.muomala+f-t.dor), *musulmoniy* (ar.musulmon+f-t.iy), *tarbiyasizlik* (ar.tarbiya+o'z.siz+o'z.lik), *padarkushlik* (f-t.padar+f-t.kush+o'z.lik), *bachagiryon* (f-t.bacha+f-t.giryon), *ilmsizlik* (ar.ilm+o'z.siz+o'z.lik), *betarbiyalik* (f-t.be+ar.tarbiya+o'z.lik), *hukmfarmo* (ar.hukm+f-t.farmo).

O'zlashgan so'zlarning ma'lum bir qismi davrlarning o'tishi bilan o'z o'rnini boshqa kirib kelgan yangi so'zlarga beradi va qabul qilgan til lug'atidan arxaik yoki tarixiy so'z sifatida chiqib ketadi. Masalan, ilm-fanga oid arabcha atamalar rus va Yevropa tillari orqali qabul qilingan terminlar bilan almashtirildi. "Bu harakat 1989 yilgacha, ya'ni o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilgunga qadar tez sur'atlar bilan davom etdi. O'zbekcha so'z va atamalarni almashtirish masalasiga, xususan, ruslashtirishga ijobiy masala, taraqqiyot omili, deb qaralgan bo'lsa ham, aslida tilimiz tabiatini yo'qotishga, uning o'zligini unutishga yaqinlashtirib qo'yilgan edi" [1.149].

Jadidlar yaratgan asarlar, darsliklarning tarkibiy tuzilishi, o'quvchilarning yosh xususiyatiga mos matnlar tanlanishi mezonlari, o'qitish usullari chuqur tadqiq qilinishi zarur. Asarlar arab imlosida nashr etilgan ekan, ularni faqatgina o'qish bilan chegaralanib qolmay, adabiy idrok, uslubchiga xos bilim zarur. Bundan tashqari davr xususiyatini ham anglash ahamiyatga molik.

Адабиётлар / Литература / References:

1. Tursunov U., O'rinboyev B., Aliyev A. O'zbek adabiy tili tarixi. –Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va San'at nashriyoti, 1989 y. –B.259
2. Karimov S. Badiiy matnning uslubiy alomatlari. O'quv qo'llanma.-Samarqand: SamDU nashri, 1992.- B.44.
3. Ibrat, Siddiqiy-Ajziy, So'fizoda. Tanlangan asarlar.-Toshkent:Ma'naviyat, 1999. B.232.
4. Hoji Muin. Tanlangan asarlar. -Toshkent:Ma'naviyat, 2005. –B.129.
5. Mahmud Vadud. Tanlangan asarlar- Toshkent: Ma'naviyat, 2007.-B.104
6. Gafurov B.G. Istoriya tadjikskego naroda.-Moskva,1952. –str. 99-110
7. Behbudiy Mahmudxo'ja. Tanlangan asarlar. Oq yelpog'ichli chinli xotun -Toshkent: Akademnashr, 2018.-B.106
8. Samarqand davlat qo'riqxonasi N°KP-5512/661 raqami ostida saqlanayotgan “Oyina” jurnali.
9. Saidrizo Alizoda. Birinchi yil. Alifbe. –Samarqand: Samarqand davlat chet tillar instituti nashriyoti, 2022.-B. 52.
10. Navoiy Alisher. Muhokamat ul-lug'atayn. –Toshkent;1940. –B.46

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).